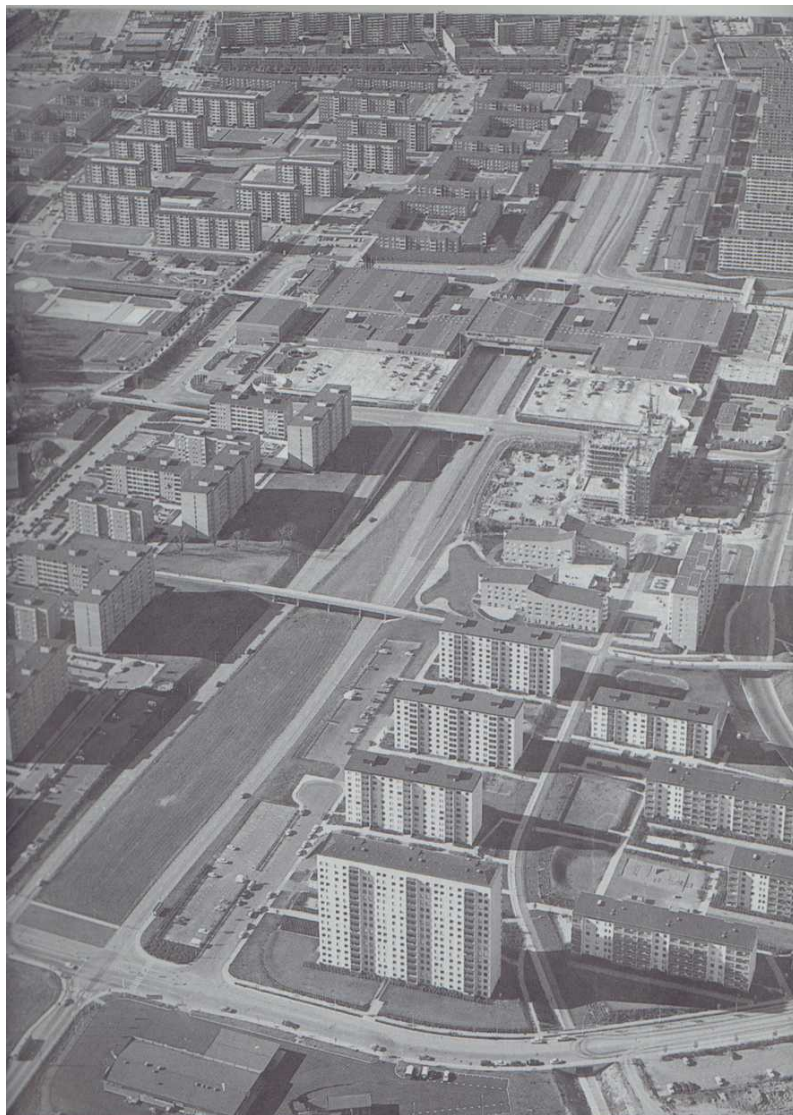

Miljonprogrammet - planeringen och uppförandet

*Vy över Rosengården, Malmö, uppfört 1962-69 (Bild från: Rörby m.fl.
En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996 , 1996,
Arkitekturmuseet, s. 17)*

Innehållsförteckning

Inledning	s. 3
Bakgrund	s. 3
Politiska utredningar, debatter och beslut	s. 4
- Höjd bostadsstandard (SOU 1965:32)	s. 4
- Statsutskottets utlåtande	s. 6
- Riksdagsdebatten och beslut	s. 6
Miljonprogrammets genomförande	s. 7
- Finansiering	s. 7
- Planeringen av nya bostadsområden	s. 7
- Bostadsbeståndet	s. 9
- Kollapsen	s. 9
Exemplet Järvafältet	s. 9
Reflektioner över miljonprogrammet	s. 13
- Miljonprogrammet som politisk fråga	s. 13
- Vad gick fel?	s. 14
- Egna reflektioner	s. 15
Sammanfattning	s. 16
Avslutning	s. 16
Källförteckning	s. 17

Inledning

Jag har under en längre tid varit mycket intresserad av Stockholms byggnadshistoria och läst en hel del litteratur om ämnet. Upprepade gånger har jag stöt på begreppet miljonprogrammet och funderat över vad det innebar.

Den här uppsatsen ska reda ut begreppet miljonprogrammet. Var det ett utarbetat politiskt program eller är det ett uttryck som myntats efteråt? Vad var det som drev fram den stora byggbommen under 1960- och 70-talet? Vilka politiska beslut ledde fram till detta? Vilka åsikter hade politiker, stadsplanerare och arkitekter om uppförandet av betongförrorterna? Jag ska också undersöka uppförandet av ett specifikt bostadsområde som ingick i miljonprogrammet för att kunna exemplifiera hur stadsplanerarna tänkte.

För att få fram material till denna uppsats har jag sökt efter litteratur på bibliotek över hela Stockholm. Jag har letat efter utredningar och politiska diskussioner från mitten av sextio-talet. Jag har studerat det material som jag hittat och mina resultat kommer att presenteras i denna uppsats. De exempel som kommer att ges i texten kommer nästan uteslutande från Stockholm. Anledningen till det är att det varit svårt att få fram material om andra städer utan att besöka den specifika staden.

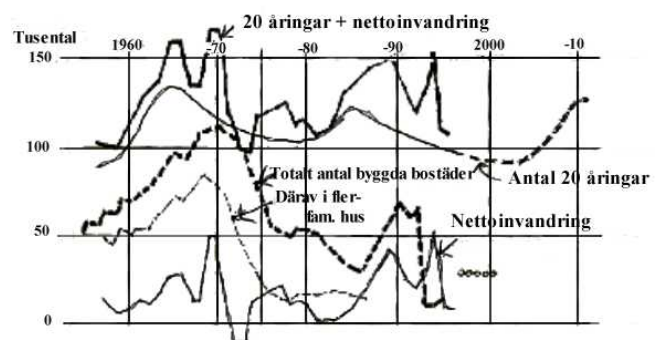
Bakgrund

Under andra världskriget stannade nästan all bostadsbyggnad upp och bostadsbrist uppstod över hela landet. År 1945 presenterade den dåvarande regeringen en plan för den framtida bostadspolitiken. Det bostadsunderskott som uppkommit under andra världskriget skulle byggas bort, standarden i redan befintliga lägenheter skulle höjas och trångboddheten i landet skulle bekämpas. Bostadspolitiska åtgärder som genomfördes var att införa bostadssubventioner till barnfamiljer, på obestämd framtid behålla den hyresreglering som infördes 1942, ge stöd till nyproduktion av bostäder samt att man i allt större utsträckning gav bygguppdrag till de kommunala bostadsföretagen som arbetade utan vinstintresse.¹

Trots ett stort byggande på 50-talet, med ett snitt på 50 000 nya lägenheter om året, räckte inte nybyggnationen till för att fylla det behov som fanns av lägenheter. Bostadsbristen kom att bli mycket stor under 60-talets första hälft. I storstadsregionerna hade de kommunala bostadsförmedlingarna bostadsköer på upp till tio år.²

Den stora bostadsbristen hade många olika orsaker. Förutom det otillräckliga byggandet under 50-talet, som delvis berodde på att man satsat mycket pengar på investeringar inom industrin,³ finns det flera andra orsaker till den uppkomna bostadsbristen.

Under perioden 1940-1970 ökade Sveriges totala befolkning med 1,7 miljoner.⁴ Befolkningen ökade genom att livslängden ökade och att invandringen till landet blev större. Den ökade invandringen i samverkan med att de stora barnkullarna från 40-talet kom ut på bostadsmarknaden under 60-talet, gjorde att antalet personer som debuterade på bostadsmarknaden ökade i jämförelse med vad det gjort under 50-

Ungdomskullar, invandring och bostadsbyggande. (Bild från Rörby m.fl. *En miljonbostäder*, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 41)

¹ Högberg, *Stockholms historia 2*, 1981, Bonniers, s. 271

² Holm, *Miljonprogrammet då och nu*, Arkitektur 7/1987, s. 38

³ Högberg, *Stockholms historia 2*, 1981, Bonniers, s. 271

⁴ Gynther m.fl. *Faktakalendern 95*, 1994, Bokförlaget Semic, s. 354

talet. (se diagram).⁵ I städerna spelade också den stora urbaniseringen under 50- och 60-talet en stor roll för bostadsbristen. Alla dessa faktorer skapade tillsammans en stor brist på bostäder.

Innan jag går in på själva miljonprogrammet vill jag ta upp några andra saker som inverkade på den bostadspolitik som fördes mellan 1965-1974.

Bilen fick under 50-talet en allt större roll i samhället. Bilen kom att bli ett transportmedel som man tog för självklar. Detta ställde nya krav på de stadsplanerare och arkitekter som projekterade bostadsområden. Parkeringsplatser tog mycket utrymme och för att inte sänka exploateringstalen⁶ blev man tvungna att minska de öppna yttorna.⁷

Högkonjunkturen på 50- och 60-talet präglades av bristen på arbetskraft. En stor del av invandringen var s.k. arbetskraftsinvandring. Svenska industrier värvade arbetskraft främst från Finland och medelhavsländerna. För att inte den nya arbetskraften skulle gå åt för att bygga nya bostäder krävdes en rationalisering av byggindustrin.⁸ Mer om detta i kapitlet om Miljonprogrammets genomförande.

Politiska utredningar, debatter och beslut **Höjd bostadsstandard (SOU 1965:32)**

I början av sextiotalet var bostadsbristen akut och politikerna vara tvungna att hitta en parmanet lösning på problemet. År 1965 redovisades en offentlig utredning som tillsatts för att ta fram riktlinjer för bostadspolitiken och för att kartlägga de krav som konsumenterna hade på nya lägenheter. Nedan redovisas en sammanfattning av vad utredningen kom fram till.

Under utredningen hade man upptäckt en tydlig trend som visade att det svenska folket med en allt större realinkomstökning ville ha större och bättre lägenheter. Denna trend var mycket stark och man trodde inte att den var möjlig att hejda på något sätt. Folk var beredda att betala för att få bättre och större lägenheter. En prognos visade att det 1975 skulle behövas totalt 3,2 miljoner lägenheter i Sverige. Detta skulle betyda att man under perioden 1960-1975 var tvungna att bygga 1,5 miljoner lägenheter. Kraven om fler och större lägenheter slår utredningen fast att ha högre prioritet än renovering av gamla lägenheter och byggandet av fritidshus. Marknadens krav på hustyper skulle få större betydelse för nyproduktionen. Utredningen såg ett ökat intresse för boende i småhus och därför skulle småhusandelen av den totala nyproduktionen öka. Eftersom kravet på större lägenheter bara blev större föreslogs en minskning av antalet en- och tvårums lägenheter.⁹

Det slås fast att storstäderna vid tidpunkten för utredningen hade en stor brist på lägenheter men att de samtidigt hade en bra standard på sitt redan befintliga bostadsbestånd. Detta skulle beaktas när resurserna mellan storstad och glesbygd skulle fördelas.¹⁰

För att byggsektorn skulle klara av det stora behovet på nyproducerade lägenheter var produktionsapparaten tvungen att rationaliseras. De på 50-talet hantverksmässiga byggnadsmetoderna var tvungna att utvecklas till industriella metoder. (Mer om detta i kapitlet om miljonprogrammets genomförande.) Skapandet av nya byggnadsmetoderna skulle inte bara gälla för nybyggnation av flerfamiljehus utan mer effektiva metoder för renovering och byggande av småhus skulle arbetas fram.¹¹

⁵ Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 36-37

⁶ Exploateringsstal = Uttryck för ett bebyggelseområdes täthet. Detta tal utgörs av kvoten av arean för bostäder och lokaler inom ett område och områdets area.

⁷ Blücher m.fl. Bostadsområden under 30 år, Plan 4/1977, s. 5

⁸ Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 37-38

⁹ SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard, s. 511, 515

¹⁰ SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard, s. 512

¹¹ SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard, s. 512-513

För att på ett effektivare sätt kunna sätta igång nya byggnadsprojekt var kommunerna tvungna att bättre planera sin framtida bostadsbyggnation. Kommunerna skulle ha bättre framförhållning rörande anskaffandet av mark för bostadsbyggande. Kommunerna skulle också effektivisera sin arbetsgång vad gällde planering av nya bostadsområden. Bostadsfrågor skulle handläggas snabbt och effektivt. Alla onödiga utredningar skulle undvikas. För att kunna bli mer flexibla angående stadsplanerna borde s.k. översiktsplaner upprättas. Dessa översiktsplaner skulle vara en grund för planeringen av nya bostadsområden. Detaljplanerna skulle på detta sätt inte behöva fastställas förrän hela planeringen nästan var klar. Kommunerna skulle undvika onödiga spekulationer och alltför optimistiska prognoser rörande det framtida behovet av bostäder. Istället borde man planera byggandet efter rimliga prognoser.¹²

Utrustningsnivån i de nybyggda husen skulle vara "fullt modern". Med det menades centralvärme, wc, badrum och ett modernt kök. Högre standard än denna borde inte eftersträvas eftersom produktionskostnaderna skulle bli för höga. De saker man var tvungna att förbättra i de hus som skulle byggas efter utredningens publicering, var bättre klädförvaring- och tvättmöjligheter samt bättre ljudisolationen i lägenheterna. För att öka servicen för de boende skulle det alltid eftersträvas att avståndet mellan bostad och olika typer av service skulle vara så korta som möjligt.¹³

De ekonomiska frågorna för bostadsbyggandet var inget som utredningen tog ställning till utan det var de ansvariga politikerna som skulle skaffa fram medel för detta.¹⁴

Andra intressanta saker som ingår i utredningen tycker jag är utvärderingen om hur folk ville bo och prognosen om hur bostadsmarknaden skulle se ut 1975.

Höjd bostadsstandard slår fast att de områden som byggts på 50-talet haft allt det som folk vill ha. Lekplatser, butiker, tvättstugor och fritidsverksamheter. Man såg att detta tillsammans med en hög trafiksäkerhet och goda parkeringsmöjligheter endast kunde skapas i stora höghusområden eller liknade. Man glömmer enligt min mening helt bort att folk inte vill bo tätt inpå andra människor. Detta kom att bli en av miljonprogrammets stora missar. (Se vidare i kapitlet "Reflektioner på miljonprogrammet.")

Den prognos utredningen ställer för bostadsmarknaden år 1975 är dessa:

- De höga realinkomstökningarna hade gett människor möjlighet att ha stora bostäder. Man talade om att tätheten i snitt skulle hamna på 0,5 personer per rumsenhet. Med tanke på att nivån 1965 låg på 2,0 personer per rumsenhet var detta en ganska vågad förutsägelse.
- Bilismen skulle ha fått en stor utbredning. Nästan alla hushåll skulle ha en egen bil.
- Urbaniseringen skulle ha minskat till en mycket låg nivå.
- Storleken på varje enskilt hushåll skulle minska. Familjerna skulle inte skaffa lika många barn som man förut gjort.
- Med ökad inkomst skulle svenskarna få ett ökat krav på service i samhället.

Det är mycket intressant att alla dessa prognoser uppfylldes bara tio år efter denna utredning. Många i debatten trodde att dessa prognoser var alldeles för högt ställda och att det var dumt att planera bostadspolitik efter dessa högt ställda prognoser.

De förslag som presenterades i "Höjd bostadsstandard" fick ett mycket gott mottagande bland politiker och väljare. När miljonprogrammet skulle genomföras kom dessa idéer och prognoser att vara riktlinjer för programmets hela genomförande.¹⁵

¹² SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard, s.513-514

¹³ SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard, s. 515

¹⁴ SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard, s. 513

¹⁵ Holm, Miljonprogrammet då och nu, Arkitektur 7/1987, s. 38

Statsutskottets utlåtande

Efter det att "Höjd bostadsstandard" presenterats gjorde statsutskottet¹⁶ ett utlåtande i ärendet. Utskottet såg det angeläget att man skulle genomföra det projekt som utredningen föreslog, att under perioden 1965-1974 bygga en miljon lägenheter. Detta skulle göras för att fylla behovet av bostäder och att öka utrymmes- och utrustningsstandarden i det svenska bostadsbeståndet.

De tillägg som stadsutskottet hade till "Höjd Bostadsstandard" var att man ansåg att de bostäder som redan byggdes inte byggdes där det fanns störst efterfrågan. Man ville att man skulle utgå efter behov när man bestämde lokaliseringen på nya bostadsprojekt och att man allt mer skulle inrikta sig på att bygga småhus.

Stadsutskottet var enligt utlåtandet villiga att ge vissa subventioner till bostadsbyggande samt att låna ut ungefär 1,5 miljarder kronor per år. Samtidigt ville man att dessa utlånade pengar skulle ge viss avkastning.

Stadsutskottets mål för bostadsbyggandet var att det 1965 skulle färdigställas 88 000 lägenheter och 1966 skulle 90 000 lägenheter färdigställas.¹⁷

Riksdagsdebatten och beslut

Den 7 april 1965 samlades riksdagens båda kamrar för en sista debatt och ett beslut i den bostadspolitiska frågan. Jag har läst riksdagens protokoll från denna debatt och ska kort sammanfatta hur debatten gick.

Både i första och andra kammaren var ledamöterna nästan helt eniga om att bostadsprojektet att bygga en miljon lägenheter på tio år skulle genomföras. Det man diskuterade var följande:

Folkpartiet hade en åsikt om att man skulle sätta ett högre mål än 100 000 lägenheter per år. Man trodde inte att en miljon lägenheter skulle fylla det stora behov som fanns. Ledamoten Gustavsson i andra kammaren framförde ett krav om att målet skulle vara att bygga 110 000 lägenheter per år. I första kammaren framförde partiet klagomål om att kostnaderna för bostadsbyggande var för höga och att byggnadsindustrin var ineffektiv.

Högerpartiet ville ha en ännu högre byggnadstakt än folkpartiet. Gösta Bohman framförde i den andra kammaren att det var nödvändigt att bygga 150 000 lägenheter per år för att fylla landets bostadsbehov. Högerpartiet ansåg också att hyresmarknaden skulle släppas fri. Hyresregleringarna skulle tas bort och åsikten om att varje person skulle betala vad en bostad egentligen kostade framfördes. Partiet ville också se ett ökande byggande av småhus.

Centerpartiet tyckte att fördelningen av nya bostäder mellan stad och land var orättvis. Det byggdes alldeles för lite bostäder i glesbygden. Nils-Eric Gustavsson framförde liksom Folkpartiet och Högerpartiet ett krav på att en större byggnation än 100 000 lägenheter per år skulle genomföras.

Den debatt som fördes präglades av en stor enighet. Inga ledamöter lägger fram någon åsikt som starkt avviker från regeringens förslag. Vid röstningsförfarandet bifölls förslaget om en nybyggnation i Sverige som motsvarade 100 000 lägenheter per år i totalt 10 år.¹⁸

Miljonprogrammet var nu ett faktum. Produktionsapparaten ställdes om för att klara den stora byggnation som väntade.

Jag tycker att det var bra att Socialdemokraterna höll fast vid sitt mål att endast bygga en miljon bostäder och inte fler. Tittar vi på resultatet av miljonprogrammet hade en större byggnation fått svåra konsekvenser när problemet med outhyrda lägenheter började dyka upp. Mer om detta i kapitlet "Kollapsen".

¹⁶ Statsutskottet var det utskott som på 60-talet hade hand om statsfinansieringar och budgetpropositioner.

¹⁷ Statsutskottets utlåtande, nr 38, Riksdagensprotokoll, Bihang saml. 6, 1965

¹⁸ Riksdagensprotokoll, nr 16, första kammaren, 7/4 1965 och Riksdagensprotokoll, nr 16, andra kammaren, 7/4 1965

Miljonprogrammets genomförande

Idag kommer 26% av Sveriges bostadsbestånd från hus byggda under miljonprogrammet. På bara tio år genomfördes detta jättelika projekt.

Det första problemet som skulle lösas var de ekonomiska frågorna. Det var inte gratis att bygga bostäder och för att miljonprogrammet skulle nå upp till sitt mål om att öka standarden och utrymmet i bostäderna för de konsumenter som önskade det, var man tvungna att i så stor utsträckning som möjligt, hålla kostnaderna nere. För att få byggandet till stånd var regeringen också tvungna att stödja bostadsbyggandet genom bidrag eller förmånliga lån. Mer om detta lite längre fram i kapitlet.

Andra problem man var tvungna att lösa innan det stora byggandet kunde komma igång var som jag redan nämnt i kapitlet ovan, att byggandsindustrin behövde rationaliseras. Man behövde också rationalisera processen för att planera nya områden.

I detta kapitel kommer jag endast att beröra huvuddragen i miljonprogrammets planering och uppförande. För att visa hur planering och byggande kunde gå till i ett specifikt bostadsområde hänvisar jag till kapitlet om Järvafältet.

Finansiering

År 1959 infördes det nya pensionssystemet kallat ATP (allmän tilläggspension). Detta system gick ut på att minska inkomstskillnaderna mellan de som fick en tjänstepension och de som inte hade det. ATP finansierades av arbetsgivarna som betalade en avgift för sina anställda. Dessa pengar placerades i s.k. AP-fonder.¹⁹

I mitten av 60-talet hade dessa AP-fonder växt sig stora. Detta kom att lösa finansieringsproblemet för bostadsmarknaden. AP-fonderna kom att placera sitt kapital i lån till bostadsbyggande. Staten garanterade säkerheten för dessa lån.²⁰

Miljonprogrammets flerfamiljshus finansierades nästan uteslutande med lån från de statliga AP-fonderna. För att bostadsföretagen skulle få dessa statliga lån ställde staten krav på standard, kostnads nivåer och lägenheternas storlek. För att driva fram effektiviseringen av byggnadsindustrin (se senare i kapitlet) gynnade man projekt där man byggde minst 1000 lägenheter.²¹

För att målet att alla skulle ha möjlighet att få en bättre bostad skulle kunna uppfyllas var regeringen tvungna att hålla nere hyrorna på nybyggda bostäderna. I början av miljonprogrammet skedde detta med hjälp av statliga subventioner. Dessa subventioner försvann vid en reform år 1967. Man införde då s.k. paritetslån. Dessa lån garanterade lägre räntor och amorteringar i början av lånetiden. Detta kunde ge lägre hyror vid första inflytningen för att sedan kunna höja hyrorna i takt med inflationen. I och med denna reform beslöt man också att starta avregleringen av den hyresreglering som samlingsregeringen införde år 1942.²²

Planeringen av nya bostadsområden

För att klara av det stora projektet att bygga en miljon bostäder på tio år ställdes nya krav för planering och byggande.

På 50-talet gjordes en rad prognoser som visade att bilen skulle komma att bli det största transportmedlet i samhället. De flesta familjer skulle komma att ha råd med en bil. Detta kom att skapa problem för de som planerade bostadsområden. De nya områden som byggdes skulle ha goda väg förbindelser och det skulle finnas parkeringsmöjligheter för alla boende som hade bil.

¹⁹ Nationalencyklopedin multimedia: ATP , 1998, Bra Böcker

²⁰ Holm, Miljonprogrammet då och nu , Arkitektur 7/1987, s. 38

²¹ Nationalencyklopedin multimedia: Bostadsfinansiering , 1998, Bra Böcker

²² Atmer, 100 år i lägenhet , 1975, Almqvist & Wiksell, s. 44

Andra problem som bostadsplanerarna ställdes inför var det ökande kravet på stora lägenheter, behovet av mindre avstånd mellan bostäder och service och kravet på att bostäderna skulle uppföras snabbt.²³

För att möta dessa krav arbetade man fram olika riktlinjer för hur nya bostadsområden skulle byggas. På Chalmers tekniska högskola i Göteborg arbetade en grupp, kallad SCAFT, fram ett förslag för hur trafiken skulle se ut i de nya bostadsområdena. Trafiksäkerheten kom att hamna i första rum. Vägverket kom att ta till sig de riktlinjer som gavs och dessa kom att prägla trafikplaneringen i de områden som byggdes under miljonprogrammet. Idéerna som man hade kommer jag att redovisa i kapitlet om Järvafältet där man använde denna typ av trafikplanering.

För att kunna hålla byggtempot uppe såg man det nödvändigt att utarbeta normer för planering och byggande av nya områden. I Göteborg presenterades redan 1964 utredningen God Bostad men det kom att bli de normer som presenterades av Stockholms stadsbyggnadskontors i utredningen Planstandard 65 som blev den mest spridda i övriga delar av landet. Dessa båda utredningar presenterade hur parkeringsproblemet skulle kunna lösas, vilken standard de nya lägenheterna skulle ha och hur man skulle planera lekplatser, vägar, skolor och butiker.²⁴

Det som förenade de utredningar som gjordes var att de såg det nödvändigt att bygga med ett högt markutnyttjande för att kunna uppfylla de krav som ställdes. Ett högt markutnyttjande gav närhet till service, parkering och andra kommunikationer. Det gav fördelar vad gällde underlaget för alla typer av service samt gemensamma lokaler som skolor och daghem.²⁵

För själva planeringen började man allt mer att använda sig av de översiktsplaner som presenterades i "Höjd Bostadsstandard". Översiktsplanerna gjordes i flera olika steg där varje steg kom allt närmare detaljplanen. Detta förfarande gjorde planeringen mer lätt överskådlig och man var inte tvungna att redan från start bestämma det exakta utseendet på området.

Politikerna förstod redan i den offentliga utredning om höjd bostadsstandard att man var tvungna att effektivisera byggnadssektorn. De metoder man använde på 50-talet krävde mycket arbetskraft och tog lång tid. Detta gjorde det dyrt att bygga och det tog personalresurser från andra industrisektorer.

Efter det att miljonprogrammet beslutats, tillsattes en byggindustrialiseringsutredning. Resultatet av denna utredning presenterades 1966. Man kom fram till att byggnadsproduktionen i allt större utsträckning skulle lokaliseras till fabriker. I fabrikena skulle byggnadselement tillverkas för att sedan kunna sättas ihop på byggplatserna. Detta skulle spara både tid och pengar. Bostäderna skulle snabbare kunna färdigställas och kostnaderna för arbeten på byggplatserna skulle minska.

Byggindustrin hade redan innan det att byggnadsproduktionsutredningen hade presenterats börjat använda de nya produktionsmetoderna vid byggplatser i framför allt storstäderna. Nu kom dessa byggnadsmetoder att användas i hela landet.

De nya produktionsmetoderna kom att ha stor betydelse för planeringen av de nya bostadsområdena. Byggnadskranar och andra byggnadstekniska faktorer kom att påverka utseendet på de nya områdena. Mer om detta i nästa kapitel.²⁶

Byggkranarna spelade en stor roll för byggandet under miljonprogrammet. (Bild från: Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 37)

²³ Blücher m.fl. Bostadsområden under 30 år, Plan 4/1977

²⁴ Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 48-49

²⁵ Planstandard 65

²⁶ Holm, Miljonprogrammet då och nu, Arkitektur 7/1987, s. 40

Bostadsbeståndet

Den karakteristiska bilden av de bostäder som byggdes under miljonprogrammet är de höga flerfamiljehusen av betong. Stämmer denna syn på bostadsbeståndet från denna tid? För att svara på denna fråga har jag studerat statistik från bostäder byggda under tiden för miljonprogrammet.

Av den miljon bostäder som byggdes under tiden 1965-74 låg 25% av lägenheterna i lamellhus som hade fem våningar eller mer. Hela en tredjedel av bostäderna låg i fristående småhus och 30% av bostäderna var lamellhus med två eller tre våningar. De resterande bostäderna var av annan typ som t.ex. punkthus och loftgångshus.

Hälften av flerfamiljehusen ligger i områden med tio eller fler hus. Resten av husen ligger enskilt eller i små grupper.

Den allra vanligaste fasadbeklädnaden för hus byggda under miljonprogrammet var tegel. Hälften av alla hus har en fasad av tegel. Andra vanliga fasadbeklädnader var betong som återfinns på 15% av husen och puts som finns på en femtedel av husbeståndet. Resterande hus hade andra fasadbeklädnader som t.ex. plåt.

Dessa siffror visar att den generella bilden av miljonprogrammet är fel. De hus som byggdes är av en mycket skiftande karaktär. Siffrorna visar också att många drar en allt för hastad slutsats angående miljonprogrammets betydelse för Sveriges bostadsbestånd. Mer om detta i kapitlet om reflektioner över miljonprogrammet.²⁷

Kollapsen

Målet att bygga en miljon bostäder lyckades. Under perioden 1965-1974 uppfördes 1 006 000 lägenheter. Bostadsbristen hade helt utraderats. Miljonprogrammet kom nu att få ett mycket abrupt slut.²⁸

Redan i början av 70-talet fick flera kommuner i landet, efter ett mycket kraftigt byggande, ett överskott på lägenheter. De kommunala bostadsbolagen hade inte budgeterat för outhyrda lägenheter. Ändrade låneregler gjorde det inte längre gynnsamt att bygga flerfamiljshus. Dessa två orsaker gjorde att nästan all nyproduktion av flerfamiljshus upphörde. Den mark som många kommuner köpt för byggnation av flerfamiljshus uppläts för en oplanerad byggnation av småhus. Undantaget från detta är Stockholm där man fortsatte byggandet av de områden som planerats.²⁹

Järvafältet

För att kunna förstå hur stadsplanerare, arkitekter och politiker resonerade under uppförandet av miljonprogrammet har jag valt att studera byggandet av bostäder på Järvafältet i Stockholm. Anledningen till att jag valt just detta område är att området bebyggdes under hela perioden för miljonprogrammet och att det varit lätt att hitta material om det.

Fram till början av 60-talet var Järvafältet ett militärt övningsområde, ägt av staten. Den allt kärvare bostadsbristen gjorde att Stockholms stad var tvungna att bebygga all mark man kunde få tag i. Järvafältet var i början av 60-talet den enda jungfruliga marken som fanns kvar i Stockholms stad.

Under 50-talet flyttade flera av de militära förband som var förlagda till Järvafältet till andra förläggningar runt om i landet. År 1961 började Stockholms stad att förhandla med representanter från försvarsdepartementet om ett köp av Järvafältet. Vid dessa förhandlingar fick man ett klart nej. Militären skulle vara kvar på Järvafältet. Året efter detta gjorde

²⁷ Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 54-60

²⁸ Holm, Miljonprogrammet då och nu, Arkitektur 7/1987, s. 40-41

²⁹ Blücher m.fl. Bostadsområden under 30 år, Plan 4/1977, s. 32

försvaret en helomvändning i frågan. Man kunde då tänka sig att flytta ifrån området och överlåta det till civil verksamhet.³⁰

På hösten 1962 presenterade regionalplanekontoret en plan för hur byggandet på Järvafältet skulle disponeras. Man ville bygga 160 000 lägenheter och av dessa skulle 90 000 ligga i Stockholms stad och 70 000 i Järfälla, Sollentuna, Sundbyberg och Solna.

Förhandlingarna mellan staten och Stockholm kom att bli mycket långdragna. Många tvivlade på att Järvafältet skulle kunna bebyggas under 60-talet. Staten ville ha bra betalt och förhandlingarna var helt låsta fram till våren 1966 då parterna kom överens och staten var villiga att sälja Järvafältet till de berörda kommunerna för 240 miljoner kronor.

Redan när de första indikationerna på att Järva affären skulle kunna bli av, påbörjade stadsbyggnadskontoret i Stockholm arbetet med att fastställa en generalplan för Tensta, Spånga Kyrka och Rinkeby. Denna antogs av Stadshuset den 12 april 1965, nästan ett år innan markaffären blev klar.³¹

Jag har studerat denna generalplanen och den är mycket intressant för studierna av miljonprogrammet. Den visar vilka visioner stadsplanerarna hade och varför man byggde som man gjorde. Generalplanen visar också alla de, på 60-talet, nya stadsbyggnads idéerna. Jag ska kort sammanfatta innehållet i denna generalplan. Jag börja med att citera inledningen till denna:

”Målet för generalplanarbetet har bl.a. varit att åstadkomma en delvis ny ytterstadsmiljö. En bostadsmiljö som lägger något av stenstadens intensitet, koncentration och ordning till ytterstadens grönska, rymlighet och frihet från störningar. Den fortgående standardhöjningen ställer nya krav på utrymme och bekvämlighet. Detta gör det nödvändigt att söka koncentrera bebyggelsen och att intensivt utnyttja varje stycke mark för att man ändå skall få underlag för kollektiv service som tunnelbana, skolor, butiker o.s.v. Koncentrationen möjliggör samtidigt en intensiv stadsmiljö som endast tät bebyggelse kan ge. Ökade tekniska och ekonomiska resurser för en sådan koncentration finns numera.”³²

Området skulle byggas med ett system av rätvinkliga storkvarter. Detta mönster skulle göra det lättare att utnyttja all mark som fanns till förfogande och att ge stadsdelen en stadsmässig karaktär. Detta utseende gjorde det lättare för byggföretagen då bostäderna kunde byggas i ett system där man kunde uppföra spår för byggkranar. Ännu en effektivisering.

De nya krav som ställdes på bostadsområden var:

- Det skulle vara större avstånd mellan bostäder och vägtrafik.
- Trafiksäkerheten skulle vara högre än i redan befintliga områden.
- Fler låga hus skulle byggas än man gjort i tidigare bostadsområden som t.ex. Skärholmen.
- Gångvägen mellan bostäder och service skulle vara så kort som möjligt.
- Servicen för varje invånare skulle maximeras.

För att kunna fylla dessa behov såg man det nödvändigt att hålla en hög befolkningstäthet. För en optimering av befolkningstätheten skulle det enbart byggas tre och sex våningshus i området.³³

Rinkeby och Tensta från luften (Bild från Johansson Storstockholms bebyggelsehistoria, 1991, Gidlunds, s. 595)

³⁰ Johansson, Storstockholms bebyggelsehistoria, 1991, Gidlunds, s. 588-589

³¹ Johansson, Storstockholms bebyggelsehistoria, 1991, Gidlunds, s. 590-592

³² Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400, 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 2

Varje stadsdel skulle ha sin egen stadsdelscentrum där servicebutiker och tunnelbana skulle finnas. Skolor och daghem skulle ligga i anslutning till gångvägarna i mitten av stadsdelarna.³⁴

För att skapa en levande förort, ville man att det skulle finnas minst femtusen arbetsplatser i området. Dessa skulle fördelas som 300 arbetsplatser i skolorna, 2000 arbetsplatser i centrum-anläggningarna och resterande arbetsplatser i kontor som skulle lokaliseras utanför bostadsområdena.³⁵

Rinkeby och Tensta planerades för 40 000 invånare vid inflytningen. Enligt prognoser förutspådde man att invånarantalet skulle minska och sedan lägga sig på en nivå av 28 000 invånare. Dessa prognoser var avgörande för hur man planerade skolor och service i området. Statistik från 1999 visar att områdena Tensta och Rinkeby idag har 31 626 invånare, vilket visar att beräkningarna var riktiga.³⁶

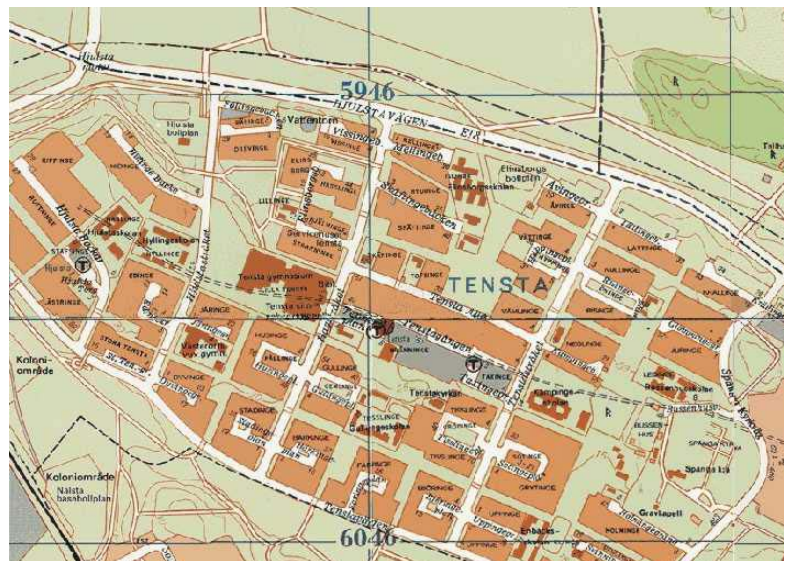
Exempel på trafikseparering i Tensta (Bild från: <http://www.arknet.se/arkitektur/tenotan/tenstae.htm>)

I Rinkeby och Tensta användes för första gången den typ av trafikplanering som utarbetades av SCAFT-gruppen. Bilvägarna till och inuti stadsdelen skulle delas upp i fyra nivåer. Runt omkring stadsdelen skulle det ligga en motorväg som ledde in till Stockholms city. Från denna motorväg skulle det finnas huvudtrafikleder som ledde in i stadsdelarna. Dessa huvudtrafikleder skulle genomkorsa området. Från huvudtrafiklederna gick det matargator som ledde in till parkeringsplatser. Från matargatorna gick mindre bostadsgator och lokalgator. Dessa ledde fram till husen och var inte menad för bilar. Avståndet mellan bostad och

parkering skulle aldrig överstiga 150 meter.

Alla gångvägar skulle vara helt skilda från bilvägarna. Inga trottoarer eller dylikt skulle förekomma. Gångvägarna skulle planeras så att det alltid blev närmare att gå gångvägen än att ge sig ut på bilvägen.³⁷

Till de nya områdena skulle det byggas en ny tunnelbanelinje. Denna skulle gå från T-centralen i centrala Stockholm till Tensta. Tunnelbanan skulle gå i tunnlar hela vägen, bl.a. för att det var det billigaste sättet att bygga tunnelbana och att man inte ville att bostadsområdena skulle genomkorsas av järnväg. Avståndet mellan bostad och närmaste tunnelbanestation skulle aldrig överstiga 500 meter.³⁸

Karta över Tensta. Här ses tydligt den nya typ av trafikplanering som användes. Längst upp i bild går E 18. Från E 18 går fyra huvudtrafikleder genom stadsdelen och från dessa går matargator in till parkeringsplatser. (Karta från: <http://www.spanga-tensta.stockholm.se/omradet/karta>)

³³ [Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400](#) , 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 6-8

³⁴ [Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400](#) , 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 9-10

³⁵ [Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400](#) , 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 11

³⁶ <http://www.usk.stockholm.se/internet/omrfakta/omrfakta.asp?omrade=sdn02&typ=sdn> och <http://www.spanga-tensta.stockholm.se/omradet/stat.htm>

³⁷ [Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400](#) , 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor, s.12-15

³⁸ [Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400](#) , 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 16

Vid det stadsfullmäktigesammanträde där generalplanen för Tensta-Rinkeby antogs var politikerna helt eniga om att detta var en bra plan. Det var endast en ledamot som hade något att kritisera. Folkpartisten Jan-Erik Wikström varnade för att dessa ”vackra formuleringar” kanske inte skulle få något bra resultat.³⁹

När markfrågan fick sin lösning 1966 kunde byggandet komma igång nästan omedelbart. Uppdraget att bebygga området hade tilldelats 22 olika bostads- och byggföretag. På fem år skulle dessa företag skapa ett bra bostadsområde för 40 000 invånare. Detta kom att visa sig vara en omöjlighet.

På hösten 1967 startade den först inflytningen till de hus som hunnit bli klara i Tensta. Nästan ingen service var vid denna tidpunkt färdigbyggd och området var en stor byggarbetsplats. Kravet på ett snabbt uppförande gjorde att husbyggandet kommit i första hand. Nästan inga markarbeten hade utförts. ”Blivande gårdar och lekplatser var belamrade med byggmaskiner, bodar och upplag. De få gångvägar som byggts ut trafikerades av tunga truckar och både barn och vuxna hänvisades till trottoarlösa bilgator.”⁴⁰ Först när hela bostadsområdet var färdigbyggt 1971 ordningsställdes lekplatser, gångvägar, planteringar o.s.v. Tunnelbanan till Tensta och Rinkeby som av olika anledningar blev försenad, invigdes först år 1975, åtta år efter den första inflytningen. Under dessa år var den ända kommunikationen en bussförbindelse in till centrala Stockholm.⁴¹

Tensta och Rinkeby kom att bli det mest utskälda bygget någonsin. Tidningarna har ända sedan den första inflytningen 1967 utmålat området som ett betongghetto. Det är först idag som områdena börjar få upprättelse. Mer om detta i nästa kapitel.

När byggandet av Tensta-Rinkeby kommit igång startade planeringen av nya bostadsområden på norra Järvafältet. Den 10 oktober 1969 antogs generalplanen för Kista, Husby och Akalla. Jag har hittat några intressanta skillnader från generalplanen för Rinkeby, Spånga Kyrka och Tensta även om det mesta var likt den tidigare generalplanen.

Det mest intressanta är att man hade studerat den kritik som fanns mot uppförandet av södra Järvafältet och tror sig nu kunna uppföra en perfekt stadsdel.⁴² Uppförandet av norra Järvafältet skulle ske utefter samma normer som södra Järvafältet. ”Erfarenheter av detta förfaringssätt är i allt väsentligt goda. Sålunda har flera av de planfaktorer som tidigare endast behandlats från fall till fall, nu mera metodiskt blivit föremål för studium.”⁴³ Man slog fast att det inte behövdes någon ny planstandard.

Byggandet på norra Järvafältet skulle ske med ett högre exploateringsstal än i tidigare områden. Fyrtio procent av lägenheterna skulle ligga i hus som hade 9-15 våningar, 35% skulle ligga i hus med 4-6 våningar och resterande i tvåvåningshus. Målet var att skapa ett heterogent bostadsbestånd och på det sättet undvika det monotona upprepadet av likadana hus, samt att undvika den segregation som uppkom på södra Järvafältet där bara människor från en liknande sociala grupp flyttade in.⁴⁴ Andra saker som man ville poängtera i den nya generalplanen var vikten av att skapa arbetstillfällen i anknytning till bostadsområdena. Detta var ett krav för att skapa en levande förort. På södra Järvafältet hade man struntat i generalplanens uppmaning om att bygga kontor och industrier i närhet till bostadsområdena vilket gjorde att områdena blev avfolkade på dagarna.

När generalplanen för Kista, Husby och Akalla skulle debatteras i Stockholms stadshus blev det denna gången en mycket livligare debatt. Alla politiska partier var tveksamma inför den

³⁹ Johansson, *Storstockholms bebyggelsehistoria*, 1991, Gidlunds, s. 594

⁴⁰ Rörby m.fl. *En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996*, 1996, Arkitekturmuseet, s. 72

⁴¹ Johansson, *Storstockholms bebyggelsehistoria*, 1991, Gidlunds, s. 595-596

⁴² *Beskrivning till generalplan för Kista, Husby och Akalla, Pl.7160*, 1/10 1969, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 26

⁴³ *Beskrivning till generalplan för Kista, Husby och Akalla, Pl.7160*, 1/10 1969, Stockholms stadsbyggnadskontor, s. 31

⁴⁴ Höjer m.fl. *Vällingby – Tensta – Kista*, Arkitektur 2/1977, s. 48

nya utbyggnaden. Man ansåg att utredningsarbetet hade stora brister. Beslutet att bygga togs tillslut på grunderna att bostadsköerna var mycket långa och att det snabbt behövdes fler bostäder.⁴⁵

Den här gången hade man lärt sig av misstagen från byggandet av södra Järvafältet. Endast sex byggföretag fick uppgiften att genomföra projektet. Varje byggföretag fick disponera ett större område. För att samordna arbetet startades en projektledningsgrupp. Denna grupp skulle samordna tidsplanen och se till att allting var klart till första inflyttningsdagen.⁴⁶

Akalla och Husby som blev klara innan Kista, fick ett mycket bättre mottagande än Rinkeby och Tensta. Projektledningsgruppen hade lyckats med samordningen. Centrumanläggningen, gångvägar, lekplatser och planteringar var klara. Den kritik som fanns gällde framför allt att så många bodde på en mycket liten yta.

Kista som uppfördes efter miljonprogrammets slut kom att bli ett mycket uppskattat område. Kista byggdes efter en mer fri arkitektur än de tidigare områdena. I Kista byggdes ett stort köpcentrum och Kista kom att bli den ända av områdena på Järvafältet där det fanns arbetsplatser. Man hade nu lärt sig av misstagen från de tidigare områdena.

Vad hände i de andra kommunerna som var med vid köpet av Järvafältet? Sundbyberg uppförde ett mindre antal lägenheter i stadsdelen Rissne. Sollentuna var den kommun som hade störst planer. I slutet av 60-talet hade man planer på att uppföra 90 000 nya lägenheter på sin del av Järvafältet. Dessa planer skrevs ner under hela 70-talet. Den sjunkande konjunkturen kom till slut att bli projektets fall. Sollentuna hade inte råd att finansiera ett sådant jättelikt projekt. Solna kommun gjorde aldrig några ansatser på att bebygga Järvafältet.

Reflektioner över miljonprogrammet

Mycket har skrivits om miljonprogrammet genom åren. Det allra mesta har varit kritik mot de storskilliga projekten. I detta kapitel ska jag ta upp vad det var som man missade i planeringen samt vad arkitekter och bostadsplanerare sagt om sin roll i miljonprogrammet. Detta ingår inte i frågeställningen men det bör nämnas kort. Jag ska också ta upp de politiska konsekvenser som miljonprogrammet medförde.

Miljonprogrammet som politisk fråga

Bostadsfrågan var under 60-talet en mycket viktig inrikespolitisk fråga. Den kom att präglade valresultatet vid tre valtillfällen. Jag ska kort redovisa de frågor som spelade en roll för resultaten vid valen 1962, 1966 och 1973.

Vid kommunalvalen 1962 var bostadsfrågan en mycket stor fråga, inte minst i Stockholm där bostadsbristen var stor. Strax innan valet visade Socialdemokraterna upp en plan för byggandet av 160 000 lägenheter på Järvafältet. Detta besked gav Socialdemokraterna vind i valseglet och man kunde vinna kommunvalet i Stockholm.⁴⁷

När miljonprogrammet klubbades igenom 1965 lovade regeringen att bygga 100 000 lägenheter per år för att få bukt med bostadsbristen. Under de två första åren av miljonprogrammet kom man inte upp i denna siffra. 1966 byggdes det förre bostäder än året innan. Detta fick stor betydelse för utgången av kommunalvalen 1966. Socialdemokraterna gjorde sitt sämsta val sedan mellankrigstiden. I Stockholm hade det under mandatperioden gått mycket långsamt med planeringen av nya bostadsområden. På Järvafältet hade det inte hänt någonting sedan man år 1962 lovade att uppföra 160 000 nya lägenheter. Socialdemokraterna förlorade makten i Stadshuset.⁴⁸

⁴⁵ Johansson, *Storstockholms bebyggelsehistoria*, 1991, Gidlunds, s. 601

⁴⁶ Johansson, *Storstockholms bebyggelsehistoria*, 1991, Gidlunds, s. 601-603

⁴⁷ Johansson, *Storstockholms bebyggelsehistoria*, 1991, Gidlunds, s. 590

⁴⁸ Johansson, *Storstockholms bebyggelsehistoria*, 1991, Gidlunds, s. 592-593

Valet 1966 förlorade Socialdemokraterna till stor del på grund av den stora bostadsbristen. Vid riksdagsvalet 1973 var överskottet på bostäder en av anledningarna till att Socialdemokraterna nästan förlorade makten. Valet slutade 175-175 mellan vänstern och högern och den riksdag som brukar kallas lotteririksdagen tillträdde.⁴⁹

Vad gick fel?

Under 70-, 80- och 90-talet var domen mot miljonprogrammet hård. Miljonprogrammet var något negativt som förknippades med ord som betongförort och svenskt ghetto. Vad var det som skapade denna bild av miljonprogrammet?

När miljonprogrammet var klart var bostadsbristen i Sverige borta. Alla kunde nu välja vart de ville bo. I de sist färdiga lägenheterna som ingen ville ha hänvisades de som tidigare haft svårt på bostadsmarknaden. Detta gällde invandrare och grupper som tidigare ingen ville ge bostad på grund av deras sociala problem, t.ex. missbrukare och personer som hade en kriminell belastning. Många områden fick vanryckte och ingen sökte sig frivilligt till dessa områden.⁵⁰

Jag har läst vad några arkitekter och stadsplanerare sagt om sin roll i miljonprogrammets ”betongförorter” och vad det var som drev fram det byggande som utfördes. Urvalet ur dessa tre referat är valda för att de ska spegla helhetsbilden av de artiklar och rapporter jag har läst. De tre refererade personer har andra både positiva och negativa åsikter som jag inte tar upp här.

Lars Brattberg arbetade på stadsbyggnadskontoret i Stockholm under åren för miljonprogrammet. Han framhäver två saker som man missade vid planeringen av betongförorterna i Stockholm, Göteborg och Malmö. Det första var att man inte förutsade den ökade segregationen på bostadsmarknaden. Planerarna kunde inte tänka sig att det skulle bli de som hade sociala problem som skulle komma att bo i de nybyggda förorterna. Den andra man missade var det revir som varje människa söker. Lars Brattberg skriver: ”Det handlar om närreviret, reviret för 80-100 individer, för 20-30 hushåll. Vi var nog fångna i *Acceperas*⁵¹ och Le Corbusiers⁵² idéer om den goda bostaden för de starka människorna. Kring husen skulle staden finnas, det halv privata reviret glömdes bort.”⁵³ (*Noter tillagda.*)

I en artikel i Dagens Nyheter från januari 2000 blir Jon Höjer, en av arkitekterna bakom norra Botkyrka, intertjuvad. Höjer berättar att de som planerade fick ”fnatt på täthetstal”. Det var bråttom att planera de nya områdena. Man glömde bort de som skulle bo i områdena och om de blev vackra. Det som var viktigt för politikerna var hur många treor och fyror man kunde få fram och hur många lägenheter som kunde produceras i de nya områdena. Detta var enligt Höjer en förklaring till att områdena blev monotona, ”...när man har bråttom har man en tendens att upprepa sig”. Höjer är fortfarande stolt över det som han skapade. Han menar att bostadsområdena som idag kritiserats kan bli något mycket bra i framtiden.⁵⁴

Lennart Holm som är professor i bebyggelsekvalitet på KTH hävdar att även om det var mycket som man missade vid planeringen av miljonprogrammet, ska man inte glömma det positiva som skapades. Bostadsbristen som länge var ett stort problem, avskaffades. Planlösningarna är bra gjorda och all service som behövdes fanns: ”Tvättstuga, förråd,

⁴⁹ Blücher m.fl. *Bostadsområden under 30 år*, Plan 4/1977, s. 32

⁵⁰ Holm, *Miljonprogrammet då och nu*, Arkitektur 7/1987, s. 40-41

⁵¹ Bok skriven 1931 av dåtidens stora svenska arkitekter som t.ex. Gunnar Asplund (ritade bl.a. Stockholms stadsbibliotek). Boken försvarar funktionalismen och sammanfattar dess tankar.

⁵² Schweizisk arkitekt (1887-1965). En av modernismens främsta arkitekter. Utvecklade en ny filosofi för stadsbyggande.

⁵³ Rörby m.fl. *En miljon bostäder*, *Arkitekturmuseets årsbok 1996*, 1996, Arkitekturmuseet, s. 51

⁵⁴ Nilsson, *Arkitekten ser tillbaka*, DN Bostad 23/1 2000, s. 1, 3

gemensamhetslokaler, lekplatser, piskplatser och bollplaner. Och buskar och träd som skulle bli stora om de fick leva.”⁵⁵

Egna reflektioner

Innan jag skrev den här uppsatsen hade jag en negativ inställning till miljonprogrammet. Jag hade den uppfattningen att det var ett av de största misstagen som Socialdemokraterna gjorde under 1900-talet. Idag har jag ändrat den synen. Jag ser miljonprogrammet som något nödvändigt även om det skulle kunnat genomförts på ett annorlunda sätt. Politikerna var tvungna att lösa bostadsfrågan. Hade inte detta skett hade en akut bostadsbrist uppstått. För de ansvariga politikerna hade detta slutat med att de skulle förlora makten. Istället för bostadsbrist och politiker förakt fick Sverige ett av världens bästa bostadsbestånd. Alla som ville kunde få en egen lägenhet. Bostadsstandarden höjdes för de flesta svenskar och trångboddheten som var ett stort problem för många svenskar hade bekämpats.

Även om det byggdes många bostadsområden som haft strukturella och sociala problem tycker jag att man måste titta på hela miljonprogrammet för att göra det rättvisa. Sextio procent av de bostäder som byggdes låg inte i s.k. betongförorter. Av dessa sextio procent återfanns 300 000 bostäder i nybyggda småhus och dessa utgör idag en stor del av småhusbeståndet i Sverige.

Jag har delvis ändrat min syn gällande de stora och monotona bostadsområdena. Jag har förstått att planerarnas avsikter var att skapa perfekta bostäder. Allting skulle finnas i de nya förorterna, bra bostäder, centrum, arbetsplatser, skolor, trafiksäkra bilvägar, närhet till service och goda parkerings möjligheter. Min analys över vad som gick fel stöder jag på många olika källor som jag läst eller själv dragit slutsatser om.

Stadsplanerarna strävade efter ett allt för högt markutnyttjande. Man försökte klämma in för många bostäder på en liten yta. Detta resulterade i att de boende i allt större grad förlorade det revir som varje individ behöver.⁵⁶ Människor tycker inte om att leva nära inpå varandra.

Planerarna kunde inte förutspå den segregation som skapades på den svenska bostadsmarknaden. En stor del av det dåliga ryckte som betongförorterna fick berodde på dem som bodde där. Ett annat problem var tidsbristen för de som arbetade med projekteringen. Man hann inte utreda förslagen ordentligt. Besluten skulle tas så fort som möjligt. Liksom många planerare sagt efteråt, stirrade man sig blinda på hur de tekniska problemen skulle lösas. Människorna som skulle bo i områdena glömdes bort.

För att förstå miljonprogrammet anser jag också att man måste titta på den anda som rådde i samhället under 60-talet. Sverige var inne i en högkonjunktur och man levde i ett samhälle som trodde på tekniken och att man skulle genomföra de projekt som var tekniskt möjliga. Det var först några år efter det att miljonprogrammet klubbats igenom som denna anda ändrades. Jag tycker att detta märks av den debatt som skapades under miljonprogrammet. Ju längre tiden gick ju större blev kritiken mot de nya bostadsområdena. Folket blev under slutet av 60-talet och 70-talet mer kritiska mot det samhälle som de levde i.

Under den tid som jag studerat Stockholms byggnadshistoria har jag märkt att synen på de förorter som byggdes i Stockholm under miljonprogrammet, har ändrats. Bostadsbristen i Stockholm börjar likna den situation som rådde under 60-talet. Många av de områden som förut haft mycket dåligt ryckte har under 90-talet fått ett uppsving. Idag är det inte bara invandrare och socialbidragstagare som bor i dessa områden. Vi har under 90-talet också sett exempel på mycket lyckade upprustningar av några av miljonprogrammets områden. Ett exempel är Brandbergen, söder om Stockholm som idag är ett mycket attraktivare område än

⁵⁵ Holm, Miljonprogrammet då och nu, Arkitektur 7/1987, s. 40

⁵⁶ Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996, 1996, Arkitekturmuseet, s. 51

tidigare. Kanske kommer miljonprogrammets områden att i framtiden bli uppskattade områden.

Vid ett besök i Köpenhamn i början av detta år passade jag på att studera det bostadsbestånd som finns i en stad som till storlek och socialstruktur är mycket lik Stockholm. Jag hittade stora skillnader. För att fatta mig kort är standarden på de svenska lägenheterna mycket högre. Detta till stor del tack vare den som gjordes under miljonprogrammet för att höja standarden på Sveriges bostadsbestånd.

Sammanfattningsvis tycker jag att miljonprogrammet har haft stor betydelse för att vi har ett mycket bra bostadsbestånd i Sverige.

Sammanfattning

I början av 60-talet var bostadsnöden i Sverige mycket stor. Trångboddheten var stor och standarden hos Sveriges bostadsbestånd var låg. Politikerna insåg att det ända sättet att lösa problemet på, var att bygga bort bostadsbristen. I början av 60-talet gjordes en statlig utredning kallad "Höjd Bostadsstandard". Denna utredningen innehöll riktlinjer för det framtida byggandet i Sverige. Utredningen ledde till att riksdagen beslutade att ett program för att bygga en miljon nya lägenheter under en tio års period skulle genomföras. Alla partier var eniga om att projektet skulle genomföras.

Finansieringen till detta program möjliggjordes genom lån som kom från det stora kapital som AP-fonderna genererat.

Planeringen av de nya bostadsområdena följde de riktlinjer som arbetades fram på olika håll i landet. Exempel på dessa är SCAFT som skapade riktlinjer för trafikplanering i bostadsområden och Planstandard 65 som var en utredning som skapade riktlinjer för hur Järvafältet i Stockholm skulle bebyggas. Det ökande byggandet ställde nya krav på byggindustrin som var tvungen att rationaliseras. Tillverkningen av byggnadselement flyttade in i fabriker för att sedan monteras ihop på byggplatserna.

Miljonprogrammet lyckades. 1 006 000 nya lägenheter producerades under perioden 1965-74. Bostadsbristen hade då övergått i ett bostadsöverskott. Idag består en fjärdedel av Sveriges bostadsbestånd av bostäder byggda under miljonprogrammet.

Många av det bostadsområden som byggdes under miljonprogrammet bestod av många höga lamellhus. Några exempel på sådana bostadsområden är Järvafältet och norra Botkyrka i Stockholm, Rosengården i Malmö och Hammarkullen i Göteborg. Dessa områden fick ett mycket dåligt ryckte och det var många gånger de som hade svårt att komma ut på bostadsmarknaden som flyttade till dessa områden. Det monotona upprepadet av likadana hus, de höga täthetstalen och den tråkiga närmiljön är saker som kritiserats.

Avslutning

Under arbetets gång har jag lärt mig väldigt mycket om miljonprogrammet och bostadspolitiken i Sverige under efterkrigstiden. Jag har förstått att miljonprogrammet var ett samlat politiskt program för att bekämpa bostadsbristen i Sverige. Beslutet kom efter det att staten gjort en offentlig utredning angående bostadsfrågan i Sverige. Programmet beslutades av en enig svensk politikerkår. De kritiska rösterna väcktes inte förrän efter det att "betongförörterna" invigts.

Jag har under skrivandets gång lärt mig att man inte kan dra slutsatser om historiska händelser utan att titta på det historiska problemet ur flera vinklar. För att bättre förstå de beslut som togs i början av 60-talet var jag tvungen att sätta mig in i de problem som politiker och stadsplanerare hade framför sig. Jag tycker att jag lyckats med det och min förståelse för miljonprogrammet har ökat. Jag tycker att arbetet varit mycket intressant. Mitt intresse för byggnadshistoria har bara ökat efter skrivandet.

Som avslutning vill jag tipsa om en utställning på Stockholms stadsmuseum som handlar om miljonprogrammet. Tyvärr har jag själv inte fått möjlighet att besöka denna utställning men den ska enligt källor vara mycket bra.

Källförteckning

- Atmer, 100 år i lägenhet , 1975, Almqvist & Wiksell
- Bergqvist m.fl. Stockholm , 1995, Utbildningsförlaget
- Björk m.fl. Så byggdes husen 1880-1980 ,1984, Stockholms stadsbyggnadskontor och Statens råd för byggnadsforskning
- Blücher m.fl. Bostadsområden under 30 år , Plan 4/1977
- Carlsson m.fl. Den svenska historien 15: Våra dagars Sverige , 1979, Bonniers
- Ekonen m.fl. Människans vägar 2: Från imperialismen till våra dagar , 1994, Almqvist & Wiksell
- Gynther m.fl. Faktakalendern 95 , 1994, Bokförlaget Semic
- Holm, Miljonprogrammet då och nu , Arkitektur 7/1987
- Högberg , Stockholms historia 2 , 1981, Bonniers
- Höjer m.fl. Vällingby - Tensta - Kista , Arkitektur 2/1977
- Johansson, Storstockholms bebyggelsehistoria , 1991, Gidlunds
- Karlsson m.fl. Kista - arkitektdröm förverkligad? , Arkitektur 2/1977
- Nilsson, Arkitekten ser tillbaka , DN Bostad 23/1 2000
- Nilsson, Baktalade hus får upprättelse , DN Bostad 24/10 1999
- Nilsson, Många lamellhus i rad var snyggt , DN Bostad 23/1 2000
- Rörby m.fl. En miljon bostäder, Arkitekturmuseets årsbok 1996 , 1996, Arkitekturmuseet
- Beskrivning till generalplan för Kista, Husby och Akalla, Pl.7160 , 1/10 1969, Stockholms stadsbyggnadskontor
- Generalplan för Rinkeby, Spånga kyrka och Tensta, Pl. 6400 , 12/4 1965, Stockholms stadsbyggnadskontor
- Kartsidorna, Gula Sidorna Stockholm 2000 , 2000, Telia InfoMedia Reklam
- Nationalencyklopedin multimedia , 1998, Bra Böcker
- Nytt Hem , Bilaga till Metro 10/5-2000
- Planstandard 1965
- Riksdagensprotokoll, nr 16, andra kammaren, 7/4 1965
- Riksdagensprotokoll, nr 16, första kammaren, 7/4 1965
- SOU 1965:32, Höjd bostadsstandard
- Statsutskottets utlåtande, nr 38, Riksdagensprotokoll, Bihang saml. 6, 1965
- <http://www.spanga-tensta.stockholm.se>
- <http://www.usk.stockholm.se>